

Per Månson

Ödesdiga minuter 1917 då historien kunnat ta en annan väg

De som kan den ryska revolutionens historia vet att den ryske tsaren Nikolaj II tvingades abdikera eftersom första världskriget gick allt sämre för Ryssland. Till slut vände sig även generaler och ledande statsmän mot honom. Det fanns långt gångna planer på en statskupp, men den hann aldrig genomföras innan stora demonstrationer utbröt på den internationella kvinnodagen den 8 mars (västerländsk tideräkning). Dessa oroligheter eskalerade de närmaste dagarna, trots att tsaren gav order om att kväsa dem.

I detta läge utnämnde en grupp i Duman sig själv till en ny provisorisk regering, samtidigt som några moderata socialister formade ett arbetarråd som kallades Petrogradssovjeten. En av ministrarna i den nya regeringen var Alexander Kerenskij – ”revolutionens första kärlek” – som dessutom satt i sovjetens exekutiva kommitté. Kerenskij's betydelse växte då han senare blev regeringschef och överbefälhavare, samtidigt som han fick allt svårare att styra det allt mer kaotiska Ryssland. Sovjeterna, som på sommaren hade samlats till en första allrysk kongress med en majoritet av moderata socialister, stödde den provisoriska regeringen. Grundfrågan handlade om Ryssland skulle fortsätta att delta i det stora kriget. De borgerliga partierna med det liberala Kadettpartiet i spetsen ville detta, de moderata socialisterna var splittrade medan bolsjevikerna var helt emot kriget.

Minuterna denna text handlar om ägde rum strax efter klockan 11 på kvällen den 25 oktober (rysk tideräkning). Delegater till den andra allryska sovjetkongressen hade anlänt till Petrograd och väntade på att kongressen skulle öppnas. I veckor hade det surrat rykten om att bolsjevikerna skulle genomföra en statskupp, men partiet hade förnekat att man hade några sådana planer. Bakom kulisserna tryckte dock Lenin på, och han fick ett visst stöd av bland annat Trotskij som dock menade att bolsjevikerna inte ensamma skulle ta makten utan förankra maktövertagandet i den kommande allryska sovjeten.

Andra allryska sovjetkongressen, 25 oktober 1917, foto Wikipedia

Dagen innan, den 24 oktober, förlorade Kerenskij, som nu var helt politiskt isolerad efter ett stort nederlag i ett förparlament (som hade sammankallats för att ge honom stöd), tålmodet och gick till attack mot några bolsjeviktidningar. Det Militärrevolutionära rådet, som hade bildats för att försvara Petrograd mot en kontrarevolutionär kupp, stod nu under bolsjevikernas inflytande och gick till motangrepp. Under den kommande dagen och natten övertog rödgardister och soldater ett antal strategiska platser, men regeringen satt ännu kvar. Så var situationen sent på kvällen när man inte längre kunde skjuta upp öppnandet av sovjetkongressen.

Eftersom bolsjevikerna nu var i majoritet lämnade de moderata socialisterna över ledningen och vägrade att inta de platser de hade kvar. Den moderate bolsjevikern Lev Kamenev (som varit emot ett ensidigt bolsjevikiskt maktövertag) öppnade mötet. Samtidigt hördes skottlossning utanför från den inledda stormningen av Vinterpalatset där regeringen inväntade det ofrånkomliga slutet. Kerenskij hade lämnat staden för att söka pålitliga trupper, men han fann inte några. Hans anseende bland både generaler och soldater var så lågt att ingen ville försvara honom.

Julij Martov, foto Wikipedia

Kamenev föreslog följande dagordning: Bildandet av en ny regering, frågan om krig och fred och organiserandet av en konstituerande församling. Han hann knappt avsluta förrän Julij Martov från mensjevikinternationalisterna (som var emot Ryssland deltagande i kriget) ”begärde ordet och kraxade hest”:

”Inbördeskriget har börjat, kamrater! Den första frågan på dagordningen måste bli en fredlig lösning av krisen. Principiellt och ur politisk synvinkel måste vi absolut diskutera olika metoder att förhindra inbördeskrig... Den första fråga som kongressen skall ta upp är regeringsfrågan... Vi måste skapa en regeringsmakt som kan erkännas av hela demokratin... Vi måste välja en delegation som skall förhandla med de andra socialistiska partierna och organisationerna ...” (citerat från John Reed: *Tio dagar som skakade världen*).

Martovs inlägg möttes enligt ett ögonvittne, mensjevikinternationalisten Nikolaj Suchanov, ”av stormande applåder från en stor del av publiken som bestod av unga bolsjevik”. Även Gorkijs grupp och delegaterna från frontsoldaterna stödde förslaget, liksom vänstersocialrevolutionärerna. Så steg bolsjevikernas representant Anatolij Lunatjarskij fram och meddelade att inte heller bolsjevikerna hade något emot förslaget som gick ut på omröstning.

Samtliga närvarande på kongressen röstade för att omedelbart inleda förhandlingar om en socialistisk samlingsregering.

Här uppstod således en möjlighet att fredligt ersätta den provisoriska koalitionsregeringen – som i princip hade förlorat all legitimitet – med en socialistisk samlingsregering som utan tvekan skulle ha representerat en överväldigande majoritet av det ryska folket, något som det kommande valet till den konstituerande församlingen visade. Att Lenin och även Trotskij skulle ha motsatt sig en socialistisk samlingsregering är högst troligt, men det hade varit i stort sett omöjligt för dem att gå emot en helt enhällig sovjet. Men Lenin fick nu stöd för sin hårda linje från ett oväntat håll.

Först ut var en delegat från de konservativa socialisterna, Lev Chintjuk, som menade att den enda vägen att lösa krisen var att inleda förhandlingar med den gamla regeringen. Hans tal möttes av buanden och rop om ”desertörer”, ”borgarlakejer” och ”folkets fiender”. Andra talare framträdde med samma förslag och möttes av samma buanden. Då meddelades att man börjat skjuta på Vinterpalatset, varpå många delegater på högerkanten lämnade kongressen. Martov gjorde ett sista försök att få igång förhandlingar om en socialistisk samlingsregering, men den församling som en timme tidigare enhälligt röstat för detta hade nu svängt och ville inte höra talas om det eftersom högersocialisterna talat om en regering där borgerliga partier ingick och inte om en rent socialistisk samlingsregering. Trotskij fick utdela nådastöten till Martovs förslag i detta historiska ögonblick då den ryska revolutionen kunde ha tagit en annan väg:

Leo Trotskij, foto Wikipedia

”Vad som skett är ett uppror och inte en konspiration. Ett uppror av folkmassan behöver inte rättfärdigas... men nu säger ni till oss: Ta avstånd från er seger, kompromissa. Med vem? Jag frågar: Med vem borde vi kompromissa? Med några ömkliga personer som just lämnat kongressen?... Till dem som har lämnat kongressen och till alla som har liknande förslag måste vi säga: ’Ni är ömkliga isolerade figurer, ni är bankrutt, er roll är färdigspelad. Gå dit ni hör hemma från och med nu: till historiens skräphög.’” (Citerat från Leo Trotskij: *History of the Russian Revolution*).

”Då lämnar även vi”, ropade Martov i dånet från applåderna efter Trotskijs ord. Han vandrade ut från kongressen ”under tystnad och såg sig inte om. Han stannade en kort stund vid utgången [...] där en ung bolsjevikisk arbetare sade med bitterhet ‘Vi har alltid trott att åtminstone Martov kommer att stanna hos oss’. Dessa ord träffade Martov, som [...] svarade: ’En dag kommer du att förstå vilket brott du har varit delaktig i.’” (Scenen iaktogs av Boris Nikolajevskij som citeras i Israel Getzler: *Martov: A Political Biography of a Russian Social Democrat*).

När de oppositionella nu lämnat kongressen kunde Lenin enhälligt få igenom sin enparti-regering istället för att den provisoriska regeringen blev ersatt av en socialistisk samlings-regering som Martov hade föreslagit. Ingen kan givetvis veta vad resultatet av förhandlingar mellan de olika socialistiska partierna hade blivit, och om en sådan regering hade kunnat leda Ryssland mot en stabilare framtid där man undvek det förödande inbördeskriget. Grundproblemet handlade trots allt om Rysslands deltagande i det första världskriget, där bolsjevikerna och Martovs grupp var emot medan övriga socialister var splittrade. Chansen att få majoritet bakom förslaget att bilda en socialistisk samlingsregering var störst i denna fråga, då kriget allmänt var så impopulärt bland befolkningen att det nu bara var mer nationalistiskt sinnade som ville fortsätta kriget. Dessutom tryckte de allierade Frankrike och England på för att Ryssland inte skulle dra sig ur kriget, vilket gjorde att de borgerliga och konservativa socialister som stödde detta blev än mer avskydda.

Den andra grundläggande frågan var huruvida ”samhällets högre klasser” skulle ingå i regeringen. Bolsjevikerna och massan av arbetare och bönder var emot, medan en del socialister menade att revolutionen var en borgerlig revolution och därför skulle de borgerliga klasserna vara med och styra. Det var här som den största klyftan fanns, vilket gjorde att Martovs förslag föll när det inte fick stöd av högersocialisterna. Hade dessa stött förslaget skulle det ha varit oerhört svårt för Lenin att vända opinionen till sin fördel. Men när dessa istället stödde den gamla provisoriska regeringen, som i princip redan var avsatt, inleddes det inbördeskrig som Martov talade om, något som blev än tydligare när den konstituerande församlingen stängdes av Lenin i januari 1918.

Den ryska revolutionen 1917 utvecklades således delvis som den gjorde som ett resultat av att några ryska socialister på högerkanten i ett avgörande läge menade att den ryska revolutionen inte var mogen för en rent socialistisk regering. Deras val ingick i den kedja av händelser som till slut resulterade i den kommunistiska enpartistaten i Sovjetunionen, Stalintiden och det kalla kriget. Tanken svindlar när man tänker på hur annorlunda allt kunde ha blivit om alla på kongressen i detta avgörande läge hade stött Martovs förslag och enats om en samlings-regering.

Om Per Månson

Anställd på Göteborgs universitet sedan 1970-talet och ett par år runt 2000 på Linköpings universitet. Mitt intresse för Ryssland väcktes under gymnasietiden då vi fick läsa rysk litteratur, och sedan då debatten om den ryska ”socialismen” växte i styrka runt 1970. Efter att ha forskat om Marx och ”marxismerna” disputerade jag 1987 på avhandlingen ”Från Marx till marxism: En studie av Karl Marx och marxismens framväxt”. Efter 1990 har jag forskat om Ryssland/Sovjet/Ryssland, och under 1990-talet bodde jag i Moskva. Gift med Ludmila och vi har två tioåriga pojkar, Nikolaj och Alexander. Dessutom har jag en 29-årig dotter, Minna, som arbetar som fritidspedagog.

(18/8 2014)